

HALMAI PÉTER

Globális dezintegráció?

Geogazdasági széttöredezés, blokkosodás...

A globális rend korunkban az unipoláris nyugati dominanciából többpólusú konfigurációvá alakul át. A globalizáció jólétet, szabályalapú liberalizációt és mély gazdasági integrációt támogató formája új kihívásokkal szembesül. A kereskedelempolitikai korlátozások, a globális termelési láncok sebezhetősége, a geopolitikai sokkok, a kezdődő fragmentáció következményei egyes vélemények szerint akár a globális integráció végét is jelenthetik. Valójában a globalizált világgazdaság alapvető átalakulása megy végbe. A legnagyobb veszélyt a globalizációellenes, fragmentációt erősítő gazdaságpolitikák jelenthetik. A kialakuló multipoláris világrendben továbbra is meghatározó a kölcsönös függőségek rendszere. Ezért nem valószínű, hogy a globális integrációt az egymástól elkülönülő világgazdasági blokkok teljes szétválása váltaná fel. A multipoláris struktúrában is egyidejűleg lesznek jelen a versengés és az együttműködés mozzanatai. A változás fő irányainak azonosítása megkerülhetetlen közgazdaság-tudományi feladat, egyúttal a távlatos gazdaságpolitikai cselekvés előfeltétele.*

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F10, F13, F15.

Kulcsszavak: globalizáció, geoökonómiai fragmentáció, deglobalizáció, blokkosodás, nemzetközi kereskedelem, kereskedelempolitika, multilaterális együttműködés, multipoláris világrend, Európai Unió.

Global disintegration? Geoeconomic fragmentation, bloc formation...

PÉTER HALMAI

The global order is currently shifting from unipolar Western dominance towards a multipolar configuration. The previous form of globalisation, based on prosperity, rules-based liberalisation, and deep economic integration, is facing new challenges. Trade policy restrictions, vulnerabilities in global value chains, geopolitical shocks,

* Ez az írás az MTA IX. Osztálya által a Magyar Tudományos Akadémia 200 éves jubileuma alkalmából rendezett, Globalizáció, deglobalizáció a 21. században című tudományos ülészen 2026. február 12-én tartott előadáson alapul.

Halmai Péter az MTA rendes tagja, egyetemi tanár, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Nemzeti Közszoigálati Egyetem (e-mail: halmai.peter@uni-nke.hu).

A tanulmányra a Creative Commons CC-BY irányelvei érvényesek.

A kézirat első változata 2026. augusztus 26-án érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2026.9.991>

and increasing geoeconomic fragmentation have also raised the possibility of deglobalisation. The study examines how these processes may shape globalisation, international trade, and multilateral economic co-operation. It concludes that the globalised world economy is undergoing a fundamental transformation, but it is unlikely that global integration will be replaced by the complete separation of the world economy into distinct blocs. Mutual interdependencies will remain important in the multipolar world order, while competition and co-operation will coexist. Increasing trade fragmentation, however, may entail significant economic costs and growth risks, particularly for open economies. The adaptability of multilateral, rules-based institutions may therefore be crucial for preserving global integration. For the European Union and small, open economies, strengthening resilience, reducing critical dependencies, and deepening regional integration constitute major economic policy challenges.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F10, F13, F15.

Keywords: globalisation, geoeconomic fragmentation, deglobalisation, bloc formation, international trade, trade policy, multilateral co-operation, multipolar world order, European Union.

Bevezetés

A jövő alapvető jelentőségű kérdése, hogy miként alakul a globalizáció a 21. században. A lassulás, majd a több egyidejű, egymást erősítő válság (polikrízis) időszakában sokan már a deglobalizációt is lehetségesnek tekintik. A globalizáció folyamatában mélyreható változások mennek végbe. Új mechanizmusok jelennek meg a rendszer működésében. Különös figyelmet igényelnek a legutóbbi években felmerülő geoökonómiai széttöredezés (fragmentáció) veszélyei. Alapvető kérdésként merülnek fel a blokkosodás, az importfüggőség, a változó erőforrás-áramlási és kereskedelmi minták, kereskedelempolitikai feltételek és a stratégiai autonómia témakörei. Mindezek a világgazdaság valamennyi szereplője számára fundamentális, a kis, nyitott gazdaságok számára pedig létfontosságú jelentőségűek.

Hiperglobalizáció: globális szabadkereskedelem?

A globalizáció lényege a gazdaságoknak az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a technológia áramlása révén növekvő összekapcsoltsága. Alapját a világgazdaság rendszerét átszövő *kölcsönös függőségek* rendszere képezi. A határokat átlépő termék-, szolgáltatás-, erőforrás-áramlások – vám és nem vám jellegű – akadályainak csökkenése (vagy akár teljes megszűnése) növekvő gazdasági teljesítményt és jólétet kínál a világnak s az egyes nemzeteknek. A növekvő gazdasági szabadság kölcsönös előnyöket nyújt, ugyanakkor növekvő kölcsönös függőséget eredményez. Nem zéró összegű játékról van szó. E rendszerben Merkúr, a kereskedelem, nem pedig Mars, a háború istene dominál.

Jagdish N. Bhagwati világhírű közgazdász a globalizációt integrációként definiálja: *a globalizáció a nemzeti gazdaságok nemzetközi gazdaságba történő*

integrációja a kereskedelem, a közvetlen külföldi tőkebefektetések, a rövid távú tőkeáramlások, általában az emberek nemzetközi mozgása és a technikák áramlása révén (Bhagwati, 2007). A mai világgazdaságban az integrációs folyamatok regionális és globális szinten jelentkeznek. Az integráció általános értelemben egységesülést, beilleszkedést jelent. Ám az integráció folyamatában annak alkotórészei nem veszítik el sajátosságaikat.

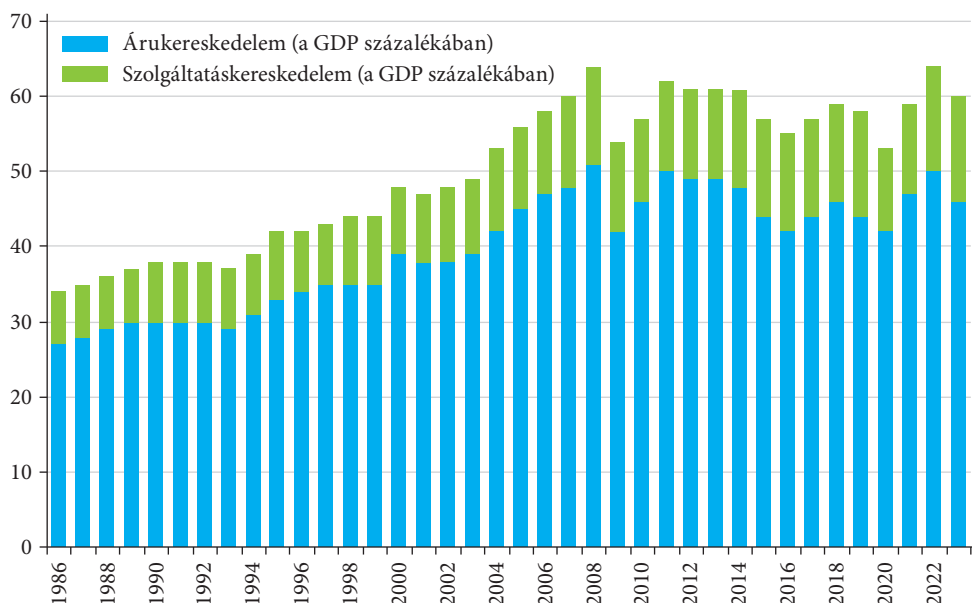
A liberális piacgazdaság globális győzelme (Fukuyama kifejezésével: „a történelem vége”) egyúttal elhozta a hiperglobalizáció korát, amiből a multilateralizmus kiteljesedése és a globális szabadkereskedelem víziója következett. Az utóbbi körvonalazódott a WTO 1996. évi szingapúri miniszteri konferenciáján is, amelynek egyes résztvevői szerint 2020-ra megteremthető lett volna a globális szabadkereskedelem (Halmai, 2025). E példák hűen tükrözik az előző évszázad végének optimizmusát, az akadályok nélküli kereskedelemről remélt haladás – önmagában egyáltalán nem alap nélküli – vízióját.

Hiperglobalizáció helyett „lassúbalizáció”

Az 1980-as és az 1990-es évek hiperglobalizációjának korszakát azonban új szakasz („*slowbalisation*”) váltotta fel. A korábban nagyon dinamikus, határokon átnyúló kereskedelem és a közvetlen külföldi befektetések a globális pénzügyi válság óta lelassultak (1. ábra).

1. ábra

A globális export és import összege a világ GDP-jéhez viszonyítva (százalék)

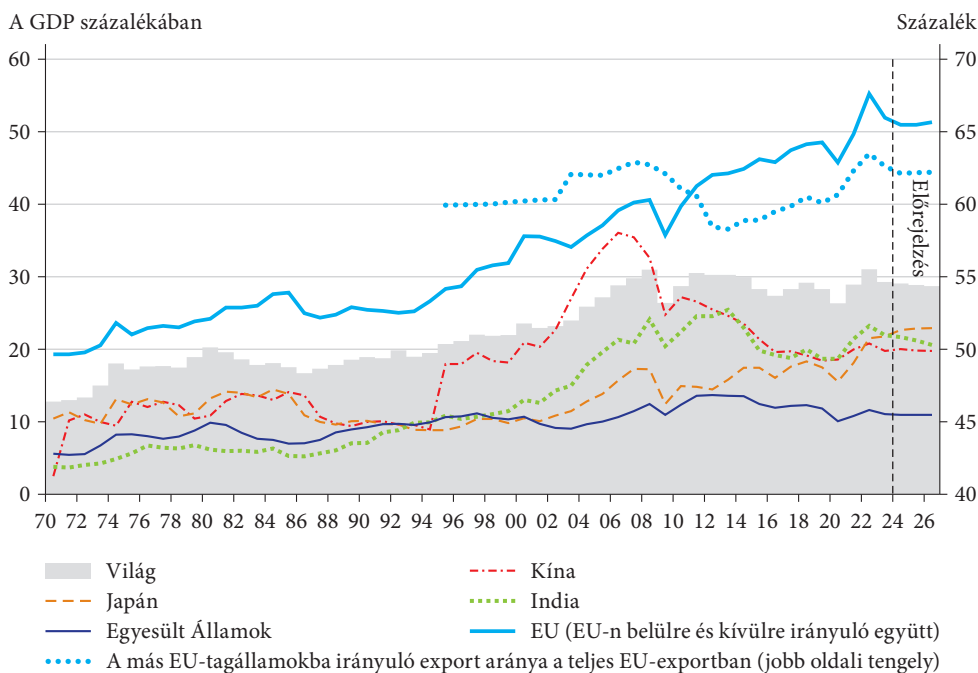
Forrás: European Commission (2024b).

A legszélesebb körben használt globalizációs mutató, a zürichi ETH egyetem konjunktúrakutató intézetének gazdasági globalizációs (kompozit) indexe 2007 óta alig nőtt, lényegében stagnál.

A világgazdaságot egymás után sújtó vilájárvány és energiaválság kettős sokkja, valamint a kereskedelmi környezet fokozatos romlása ellenére azonban az áruk és szolgáltatások globális exportja figyelemre méltó ellenálló képességről tett tanúbizonyságot: nagyjából a globális pénzügyi válság előtti magas szint körül maradt fenn annak GDP-hez viszonyított aránya. (Az egyes fő világgazdasági szereplők nyitottságának alakulását mutatja a 2. ábra.) Ugyanakkor a globalizáció folyamatának új hajtóereje a szolgáltatások és az immateriális javak (köztük a szellemi tulajdonjog, az adatok és információk) áramlásának erőteljes dinamikája lett.

2. ábra

Az áru- és szolgáltatásimport GDP-hez mért aránya (százalék)

Forrás: European Commission (2024a).

A „lassúbalizációnak” nevezett tendenciát felerősítették a geopolitikai feszültségek, a fokozódó protekcionizmus, a Covid-19-vilájárvány okozta zavarok és Oroszország teljes körű ukrajnai inváziója. A *geoökonómiai széttöredezettség* narratívája szerint a globális kereskedelem rivális gazdasági blokkokra bomlik, s az egyes országok egyre inkább kereskedelemkorlátozó intézkedéseket és stratégiákat követnek. Ez utóbbiak elősegíthetik a globális értékláncok korábban kiszervezett fázisainak visszatelepítését (*reshoring*) vagy baráti országokba történő áthelyezését (*friendshoring*).

Globális kereskedelmi fragmentáció?

A geoökonómiai fragmentáció az IMF definíciója szerint „a globális gazdasági integráció politika vezérelte megfordulása, amelyet gyakran stratégiai megfontolások motiválnak” (International Monetary Fund, 2023a, 91. o.). E politikailag előidézett változások „a határokon átnyúló áramlások forrásaira és célpontjaira” vonatkozhatnak. A változásokat gyakran stratégiai szempontok vezérlik, mint például a nemzet- vagy a gazdasági biztonság, a szuverenitás, valamint az autonómia (Gopinath et al., 2024).

Norring szerint a geoökonómiai fragmentáció alapját geopolitikai indítékok és stratégiai rivalizálás képezik. Álláspontja szerint *a fragmentáció lényege a gazdasági tevékenység tömbökön (blokkokon) belüli koncentrációja*. Geopolitikai indítékok és stratégiai rivalizálás dominanciája esetében geoökonómiai fragmentációról van szó (Norring, 2024b). Az elkülönülő geopolitikai blokkok kialakulását a geoökonómiai fragmentáció előfeltételének tekintik (Kaaresvirta et al., 2023; Norring, 2024a).

E megközelítés szerint *az úgynevezett blokkosodás a fragmentáció központi tényezője*. A blokkok olyan országcsoportok, amelyek tagjai között szorosabb a gazdasági integráció, miközben a csoporton kívüli országokkal lazább az együttműködés (Aiyar & Ilyina., 2023). A blokkok regionális (azaz földrajzi) vagy politikai közelség mentén jöhetnek létre. Azaz e folyamatban meghatározó jelentőségű a geopolitikai távolság.

Blokkok geopolitikai stratégiai szövetségek alapján alakulnak ki. A blokkokban az egyes országok a kívülálló országokkal szemben kereskedelemkorlátozó intézkedéseket és stratégiákat követnek. Elősegítik az értékláncok egyes elemeinek már említett vissza- vagy áttelepítését. Célként jelenhet meg a technológiai leválás igénye is. Egyes megközelítések szerint a blokkok a jelentős geopolitikai hatalmak (hegemónok?) köré épülhetnek.

A teljes blokkosodás hipotézise szerint a globális gazdaság rivális, egyre inkább autark gazdasági blokkokra bomlik.¹ E folyamatban akár a teljes technológiai és kereskedelmi leválás/elszigetelődés is lehetséges.

Az idézett megközelítések nem képeznek egységet. A geoökonómiai fragmentáció lehetőségeinek és veszélyeinek felvázolása fontos hozzájárulás a deglobalizáció esetleges irányzatainak bemutatásához. Ugyanakkor aláhúzást igényel: a kereskedelmi blokkok fogalma önmagában nem új jelenség a világban. Ilyen blokkok korábban is léteztek, s maguk a regionális integrációk is kereskedelmi blokknak tekinthetők. Ezek azonban korábban a globális integráció átfogó folyamataiba illeszkedtek, s nem eredményeztek geoökonómiai fragmentációt.

A geoökonómiai blokkok (ha egyáltalán vannak) empirikus azonosítása kereskedelmi, befektetési és pénzügyi adatok, valamint katonai kapcsolatok alapján lehetséges.² Az elemzések során nem hagyható figyelmen kívül az úgynevezett *összekötő (konnektív) országok* csoportja sem (Aiyar & Ohnsorge, 2024). (Sajátos ambíciókat

¹ Ennek alapján születtek itthon is egyes nem közgazdász szerzők, illetve politikusok által kifejtett, empirikus közgazdaság-tudományi alapokat nélkülöző, „új világrendről” szóló víziók, amelyek egyúttal az ország nyugati orientációját is megkérdőjelezték.

² Figyelemre méltó, ám több tekintetben módszertanilag vitatható például Boros és Ginter (2026) hierarchikus klaszterezésen alapuló elemzése.

tükrözhet azonban, ha egy EU- és egyben NATO-tagállam saját szerepét kizárólag a konnektivitásban véli megtalálni.)

A blokkosodás fogalma tehát meglehetősen eltérő megközelítéseket takar. Az eddigi csoportosítási kísérletek bizonytalan körvonalú, több tekintetben önkényesen lehatároltnak tűnő blokkokat azonosítottak. A szankciók által sújtott „pária-országokon” kívül a többé-kevésbé blokkokba sorolható országok is folyamatosan törekednek arra, hogy a szűkebb tömörülésen kívüli országokkal bővítsék kölcsönös gazdasági kapcsolataikat.³ Autarkiára irányuló ambíciók hiányában legfeljebb az aszimmetrikus strukturális függőségek elkerülésének, a stratégiai autonómiának az igénye merülhet fel.

Importsebezhetőség és a stratégiai autonómia kihívásai az Európai Unióban

A folyamatos átalakulás fokozta a világ legnagyobb gazdaságai közötti stratégiai versenyt. Az Európai Unió, az Egyesült Államok és Kína egyaránt újrarendezik pozícióikat a globális értékláncokban. A kereskedelem, a technológia és a biztonság metszéspontja a többpólusú verseny színterévé válik. A geopolitikai rivalizálásban fegyverként alkalmazhatják a globális kínálati (érték-) láncokat.

A kínálati láncok már nem csupán gazdasági mechanizmusok, hanem a geopolitikai verseny központi színterévé váltak. Ez fragmentált kereskedelmi környezetet jelez, amelyben a gazdasági hatékonyság mellett egyre fontosabbá válnak a biztonsági szempontok. A koronavírus-járvány által is igazolt szűk kínálati keresztmetszeteket (Halmi, 2022) jelenleg tovább súlyosbítják a növekvő geopolitikai feszültségek.

Valójában *a kínálati függőségek dinamikusán változó viszonyokat tükröznek*. Idővel – a technológiai fejlődéstől, az iparpolitika eredményeitől és a nemzetközi fejleményektől függően – jelentősen változhatnak. A gazdasági biztonság szempontjából alapvető kérdés: az új egyensúly kialakulása hosszabb távon növeli vagy csökkenti-e az általános kínálati függőséget.

Az EU-ra vonatkozó adatok szerint a járvány után néhány olyan termék esetében, amelyet 2019-ben még kiterjedt beszállítói háttérük miatt könnyen pótolhattak volna, a piaci kínálat egyre kevesebb országban koncentrálódik.

Az átalakulás bemutatásához az érintett importtermékek két csoportba sorolhatók (Ülgen, 2026). Az első csoportba a magas kockázatúak tartoznak, amelyek 2019 és 2024 között a *magas sebezhetőségű és nehezen helyettesíthető* kategóriába kerültek. A másodikba pedig a *növekvő kockázatúak*, amelyek 2019-ben, a Covid-krízis előtt még könnyen helyettesíthetőek voltak, 2024-re azonban – viszonylag alacsony sebezhetőségük megőrzése mellett – nehezen helyettesíthetővé váltak.

Ez az osztályozás a változó technológiai környezetben megjelenő új stratégiai termékköröket különíti el. Az ebből következő változások alaposan mérlegelt módosításokat

³ Ebben esetenként a konnektív („semleges”) országok tölthetnek be közvetítő szerepet. Még a pária-országok esetében is...

igényelhetnek az EU rövid távú kereskedelempolitikájában. A döntéshozók figyelmének elkerülhetetlenül konkrét termékekre és technológiákra is ki kell terjednie.

A *magas kockázatú termékek* esetében a 2019-ben még fennálló viszonylagos biztonságot – amelyet a kínálat sokszínűsége és a viszonylag könnyű helyettesíthetőség jellemzett – 2024-re akut stratégiai sebezhetőség váltotta fel. Ezt a kínálati láncok zavarai és a jelentős helyettesítési nehézségek jellemzik.

Az EU által 2024-ben behozott magas kockázatú termékek összértéke körülbelül 128 milliárd dollár volt, ami az Unió teljes importjának 4,6 százalékát tette ki. E kategóriában a lítiumion-akkumulátorok súlya a legnagyobb: értékük 47,6 milliárd dollár, az összes magas kockázatú import közel 37 százaléka (Ülgen, 2026). Ezeket az akkumulátorokat kezdetben a fogyasztói elektronikában használták. Ma már lényeges részét képezik az elektromos járművek és a napelemes erőművek rendszereinek is. E felhasználási területek miatt a lítiumion-akkumulátorok a digitális és zöld átalakulás szempontjából magas kockázatú terméknek és technológiának minősülnek.

Bár az EU-ban is létezik akkumulátorgyártás, az akkumulátorok ellátási láncra továbbra is a kínai szellemi tulajdonra, kritikus alkatrészekre és kész cellákra támaszkodik. E tartós kettős függés, vagyis *a kínai technológiától és a kínai importtól való függőség strukturális sebezhetőséget teremt az EU számára*, mivel az Unió hazai termelési kapacitása önmagában nem garantálhatja a technológiai szuverenitást vagy az ellátási lánc ellenálló képességét.

Az EU magas kockázatú importjainak beszállítói között az EU-n belüli beszerzés több kategóriában dominál, különösen a járművek, a fémek, a vegyi anyagok és a mezőgazdasági termékek esetében. Még a magas kockázatú termékek körében is jelentős ellenálló képességet biztosítanak az európai ellátási hálózatok ezekben az ágazatokban. Ugyanakkor a külső kitettség továbbra is jelentős. Kína a magas kockázatú vegyi anyagok importjának mintegy negyedét és a gépimport egyötödét adja. Az Egyesült Államok az előbbinél kisebb, de jól érzékelhető szerepet játszik egyes ágazatokban, különösen az ásványi anyagok esetében.

A legnagyobb aggodalomra okot adó ágazatok esetében az EU-n belüli beszerzés viszonylag korlátozott, s Kína különösen erős pozícióval rendelkezik. E területek közül különösen az elektronika érdemel figyelmet. Kína az EU összes magas kockázatú importjának valamivel több mint a felét adja. Ez az arány e termékek körében jóval meghaladja az EU-n belüli kereskedelem mintegy 40 százalékos arányát.

Ezzel szemben az ásványi anyagok importja jellegzetes mintázatot mutat. Az EU-n belüli beszerzés részesedése viszonylag alacsony (22,5 százalék), az Egyesült Államoké 20,3 százalék. Ez az egyetlen importágazat, amelyben az Egyesült Államok az EU belső piacához hasonló szerepet tölt be. Az ásványi anyagok esetében tehát a magas kockázati kitettség szempontjából nem elsősorban a Kínától, hanem a külső beszállítóktól, közöttük transzatlanti forrásokból származó importtól való szélesebb körű függőség a meghatározó. E különbség stratégiai szempontból releváns, tekintettel az amerikai kereskedelempolitikával kapcsolatos folyamatos bizonytalanságra, valamint a biztonságosabb, diverzifikáltabb kínálati láncok megerősítésének igényére.

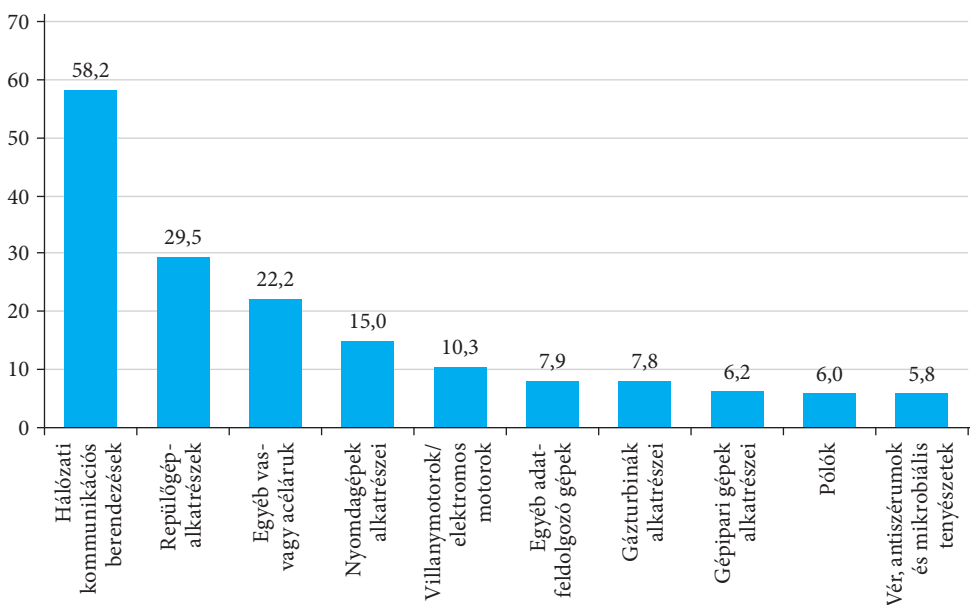
A *növekvő kockázatú termékek* előállítására korlátozott számú országra koncentrálnak. A kereskedelempolitika gyors változásai miatt e termékek hamar magas

kockázatúvá válhatnak. Alapvető jelentőségű az érintett ellátási láncok korai azonosítása és diverzifikációjuk elősegítése célzott megelőző intézkedésekkel.

2024-ben az EU összesen 5238-féle terméket importált, közülük 267 minősült növekvő kockázatúnak. E növekvő kockázatú termékek összértéke körülbelül 341 milliárd dollár volt, ami az EU teljes importjának 12,2 százalékát tette ki. Az érintett főbb termékcsoporthoz tartoztak a hálózati kommunikációs berendezések, az elektromos motorok és az adatfeldolgozó berendezések, amelyek importjának összértéke 76,4 milliárd dollár volt (3. ábra). Jelentős szerepet játszottak továbbá a repülőgép-alkatrészek, a nyomdagépek és a gépipari berendezések is.

3. ábra

A legfontosabb, növekvő kockázatot képező uniós importtermékek, 2024 (milliárd dollár)

Forrás: Ülgen (2026).

A növekvő kockázatú termékek ágazati összetétele jelentősen eltér a magas függőséget megtestesítő import összetételétől. Míg az utóbbi csoportban az ásványok játsszák a főszerepet, az előbbinek csak elhanyagolható részét teszik ki. Az EU növekvő kockázatú importjának legfontosabb tétele az elektronika, amely e termékek importjának 25,1 százalékát adja. Ezt követik a gépek, a fémek, a vegyi anyagok, a járművek és a textíliák.

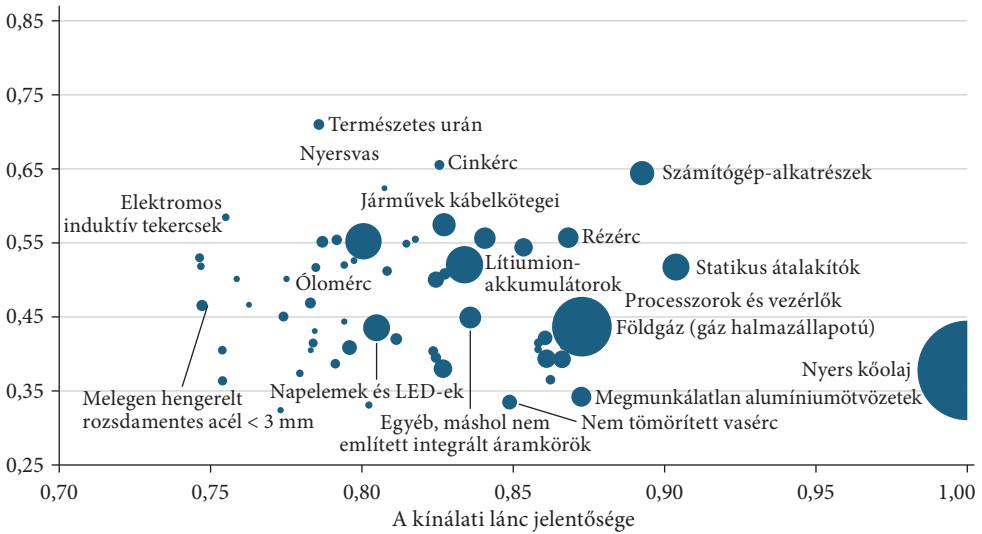
Valamely kereskedelmi partnernek az EU ellátási láncai integritásának veszélyeztetésére való képessége nem csupán az e függőségeket megalapozó termékcsoporthoz tartozó termékektől (az úgynevezett *kiterjedési, extenzív dimenziótól*) függ. Alapvető jelentőségű az is, hogy a kereskedelmi kapcsolat megszakadása milyen lehetséges kedvezőtlen hatást gyakorol a gazdaság értékláncának egészére (ez a *mélylési, intenzív dimenzió*). Ez utóbbi tényező annak alapján határozható meg, hogy az azonosított termékcsoporthoz tartozó termékek milyen mélyen kapcsolódnak a kínálati lánc későbbi – *downstream* – szakaszaihoz.

Ennek eredményeként az EU ipari termelése szempontjából kritikus kínálati függőségek azonosíthatók, s a jelentőségük szerint súlyozva vehetjük őket figyelembe. Ez új megközelítésben teszi lehetővé az EU kereskedelmi sérülékenységeinek feltérképezését (4. ábra). E rendszerezés feltárja, hogy az EU importszerkezetében mely területeken rendelkeznek a kereskedelmi partnerek potenciális zavaró képességekkel (*disruptive capabilities*).

4. ábra

Az EU kínálati láncainak sebezhetőségei

Kínálati függőség

Forrás: Ülgen (2026).

Az előzetes várakozással összhangban kiemelt helyen szerepelnek a kínálati láncok szempontjából fontos egyes nyersanyagok (a kőolaj és a földgáz), illetve az értéklánc későbbi szakaszai számára kritikus köztes termékek (számítógép-alkatrészek, lítiumion-akkumulátorok, integrált áramkörök).

Következésképpen az EU jövőbeli sebezhetőségei egyre inkább a technológiaigényes és tőkejavakat előállító ágazatokban összpontosulhatnak. Éppen azokban, amelyekben Kína külső beszállítóként a lehangsúlyosabb szerepet tölti be. Úgy tűnik, hogy a fémek és a vegyi anyagok, amelyek az EU-nak mind a magas függőségű, mind a növekvő kockázatú importjában mérsékelt súlyt képviselnek, a kezelhető kitettség felől az akutabb sebezhetőség irányába mozdulnak. Az összkép szerint az EU függőségének súlypontja az elsődleges árucikkektől a feldolgozott és technológiaigényes termékek felé tolódik. Ez összhangban áll a kínai iparfejlesztés és az export diverzifikációjának általánosabb tendenciáival.

A növekvő kockázatú termékeket az Unió országai nagyjából ugyanazon kereskedelmi partnerektől vásárolják, mint azokat, amelyek importjától erősen függenek. A politikai következmények azonban eltérnek: a korai beavatkozás és a kínálati

láncok diverzifikációja ezekben az ágazatokban még megakadályozhatja a jövőbeli stratégiai kitettség kialakulását.

A külső beszállítók részesedésének az EU érzékeny importja mindkét csoportjában hasonlóan magas aránya fontos figyelmeztetés. Arra utal, hogy az EU jelenlegi beszállítói koncentrációjának mintázatai önmagukat erősíthetik. Aktív diverzifikációs politika nélkül a jelenleg kialakuló kockázatok a jövőben tartós függőségekkel válhatnak.

Az EU *legsúlyosabb sebezhetőségei* ezért nem feltétlenül a már magas kockázatúnak minősített termékekhez kapcsolódnak. Valójában inkább azokhoz, amelyek kockázati profilja még formálódik, miközben kitettségük fokozatosan halmozódik fel. E termékek esetében a beszállítók koncentrációja fokozatosan növekedhet, miközben a helyettesítési lehetőségek szűkülnek. A politikai kockázat jelenleg korlátozott lehet, de később jelentőssé válhat.

Ez az EU input importpozíciójának egyik központi aszimmetriája. A *sebezhetőség* nem a teljes importspektrumtól való széles körű függőségből fakad, hanem a *korlátozott számú, ugyanakkor rendszerszinten jelentős inputokra koncentrálódó kitettség*ből. Az EU stratégiai problémája ezért nem a függőség általános mértéke, hanem annak koncentrációja. Nem az áruforgalom mennyisége, hanem a termékek gazdasági szerepe a meghatározó.

Mivel a kereskedelmi kitettségéből fakadó sebezhetőség a termékek viszonylag szűk körére összpontosul, a politikai válasz nem irányulhat a külső függőség általános csökkentésére. A valódi feladat a *szelektív kockázatcsökkentés*. Ehhez azonosítani szükséges azokat az inputokat, amelyek importjának zavara tovaggyűrűző hatásokat okozna az európai gazdaságban. Ezt követően olyan – diverzifikációt, készletfelhalmozást, ipari támogatást és külgazdasági diplomáciát ötvöző – politikai kombináció kialakítása szükséges, amely nem a legnagyobb kereskedelmi áramlásokra, hanem azokra a pontokra irányul, ahol a korlátozott függőség aránytalan stratégiai kitettséghez vezet.

Az EU az immár kiszámíthatatlan amerikai protekcionizmus és a kínai ellátási láncok offenzív politikai felhasználása közé szorult. Ezért felgyorsította a valódi stratégiai autonómia irányába tett erőfeszítéseit. Ez természetesen *nem autarkiát jelent, hanem az egyoldalú strukturális függőségek elkerülésének igényét tükrözi*. Az EU saját stratégiai ellenálló képességét kívánja növelni a *nyílt stratégiai autonómia* koncepciójával.⁴

A kialakuló multipoláris rendben a reziliencia lényege tehát nem az önellátás, hanem az aszimmetrikus kölcsönös függőség kalibrált kezelése: a leginkább sebezhető területeken csökkenteni szükséges a kitettséget, egyidejűleg megőrizve és kihasználva az EU élvonalbeli technológiai előnyeit. Ebben az értelemben a stratégiai autonómia nem leválást, hanem a kínálati láncokba ágyazott hatalom feletti fegyelmezett kontrollt jelent.

⁴ Az utóbbi fontos eleme a *Net-Zero Industry Act*, az *Európai Chips Act* és a javasolt *Industrial Accelerator Act* (Balfour & Ülgen, 2024). Kína kiterjedt Öv és út kezdeményezésének (*Belt and Road Initiative*) ellensúlyozására az EU elindította az alternatív kínálati folyosók létrehozására irányuló *Global Gateway* infrastruktúra-fejlesztési kezdeményezést.

Változó kereskedelmi és erőforrás-áramlási minták, kereskedelempolitikai feltételek

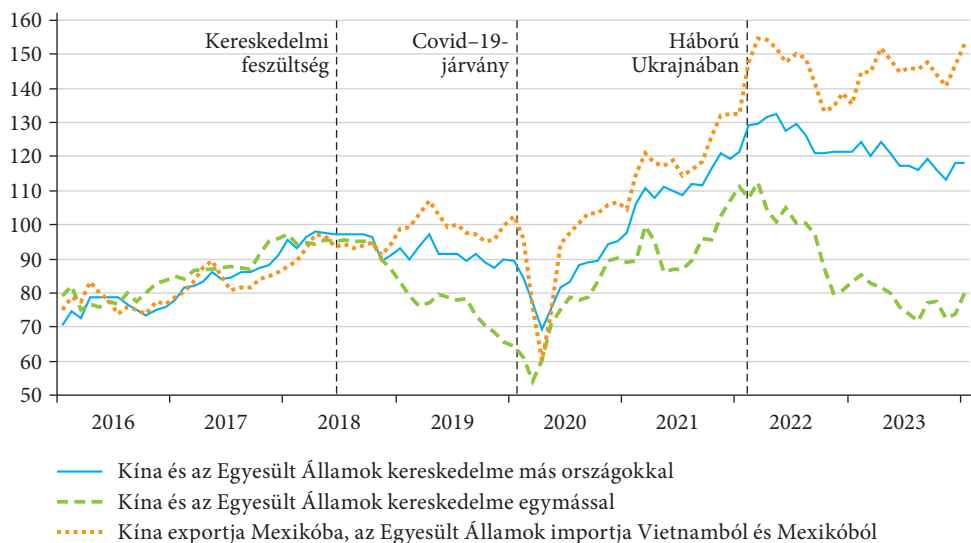
A klasszikus kereskedelmi elméletek szerint a komparatív előnyök és az eltérő erőforrás-ellátottság képezik a kereskedelem alapjait. A megváltozó világgazdasági környezetben azonban növekvő figyelmet kapnak a nem gazdasági tényezők, köztük a politikai kapcsolatok. Az utóbbi időben egyre több kutatás irányul a geopolitikai távolság és a nemzetközi kereskedelem kölcsönös összefüggéseire, mivel a nagy gazdaságokban növekvő protekcionizmus megváltoztatja a kereskedelmi mintákat, s új akadályokat állít a gazdasági csere elé. A kapcsolat vizsgálatának egyik lehetséges módszere a gravitációs kereskedelmi modell kiegészítése a „geopolitikai távolság” tényezőjével.

A geopolitikai irányultság befolyásolhatja a nemzetközi kereskedelmet, különösen a feltörekvő gazdaságok esetében. Egyes kutatási eredmények szerint az Egyesült Államokhoz geopolitikai értelemben szorosabban kötődő országok importja a geopolitikai távolság növekedésére érzékenyebbnek tűnik.

A legutóbbi, mintegy évtizednyi időszakban elmélyült az Egyesült Államok és Kína közötti kereskedelmi konfliktus. Egyes értékelések szerint részleges kereskedelmi leválás valósult meg (5. ábra). A kiéleződő geopolitikai – 2022-től pedig már háborús – konfliktus nyomán a nyugati országok sikeresen leváltak Oroszországról. (Bár a cseppfolyósított földgáz tekintetében jelenleg is nagy az orosz kitettség.)

5. ábra

Kína és az Egyesült Államok kereskedelme egymással, az összekapcsoló (konnektív) országokkal és más partnerekkel

Megjegyzés: szezonálisan kiigazított adatok.
2018. június = 100.

Forrás: Blanga-Gubbay és Rubínová (2024).

Az FDI-áramlások egyre gyakoribbak a geopolitikai síkon összefonódó országok között, különösen a stratégiai szektorokban⁵ (International Monetary Fund, 2023a). Ám *a globális gazdaság egyes spekulatív várakozások ellenére nem rendeződött át különálló, egymástól egyre inkább szétváló geopolitikai blokkokra*. Lényeges, változatlanul érvényes megállapítás: „A nemzetközi áramlások nem csökkentek a belföldi tevékenységhez képest, nincs folyamatos átállás a globális üzletből a regionális üzletágra..., a geopolitikailag vezérelt nemzetközi áramlások változásai továbbra is elsősorban a jelenlegi konfliktusok középpontjában álló országokat érintik.” (Altman et al., 2024, 416. o.)

A geoökonómiai széttöredezetttség kockázata különösen fontos az Európai Unió számára, tekintettel a fennálló erős gazdasági összekapcsolódásokra – a kereskedelem, a pénzmozgások és a beruházások terén egyaránt. Az EU-tagállamok gazdaságának nagyfokú nyitottsága s a globális értékláncokkal fennálló erős integrációja következtében a geoökonómiai széttagoltság növekedése valószínűleg nagyobb gazdasági költségekkel járhat (European Commission, 2024b).

Az Egyesült Államok és Kína közötti növekvő ellentét korlátozó intézkedések bevezetéséhez, illetve a technológiaintenzív ágazatokban (félvezetők gyártása, zöld technológiák stb.) támogató iparpolitikák alkalmazásához vezetett. Az egészségügyi termékek hiánya a koronavírus-járvány kezdetén erősíthette a „nearshoring”, illetve az ellátási lánc néhány szegmensének racionalizálása iránti igényt. Az ukrajnai háború tovább növelte a geopolitikai feszültségeket és kockázatokat. Összességében a beszerzési források megbízhatóságának növelésére, a keresleti reakció javítására vagy a nemzetbiztonsági szempontok előtérbe helyezésére irányuló erőfeszítések valószínűleg néhány kínálati lánc újjáalakításához és rövidítéséhez vezethetnek (International Monetary Fund, 2022; Williams, 2022).

A nemzetközi kereskedelempolitika multilaterális szintjének elmélyülése az ezredforduló után megtorpant. A WTO dohai körtárgyalásainak kudarcra már közel két évtizede látható. Azóta sem fogalmazódott meg a millenniumi agendához hasonló ambíciójú multilaterális kereskedelempolitikai program. Valójában a vitarendezés területén – döntően az amerikai kormányzat magatartása miatt – a WTO jelenlegi rendszere működésképtelen.

A multilateralizmussal szembeni tipikus amerikai kritika szerint pedig alapvetően megromlott a jelenleg fennálló világrend. A nemzetközi intézmények „felrázására” (sokkterápiájára) van szükség az amerikai érdekeket fenyegető veszélyek, illetve az amerikai álláspontot érintő kihívások elhárításához. Valójában a közelmúlt multilaterális együttműködésének gyengesége mélyebb intellektuális és politikai széttöredezettséget tükröz. Például miközben a Nemzetközi Valutaalap 2024 októberében éves őszi ülését tartotta, a BRICS 36 ország vezetőit hívta össze az oroszországi Kazanyban, s a fórum középpontjában a dolláralapú nemzetközi monetáris rend felváltása állt. Ha a multilateralizmus jól működne, akkor e tárgyalások összekapcsolódnának.

A nemzetközi rend elleni fellépés azonban nem új keletű: az Egyesült Államokban az 1970-es, 1980-as és 2000-es évek elején hivatalba lépő republikánus

⁵ A kereskedelmi folyamatok alakulásában az egyes termékcsoportok között figyelemre méltó különbségek lehetségesek.

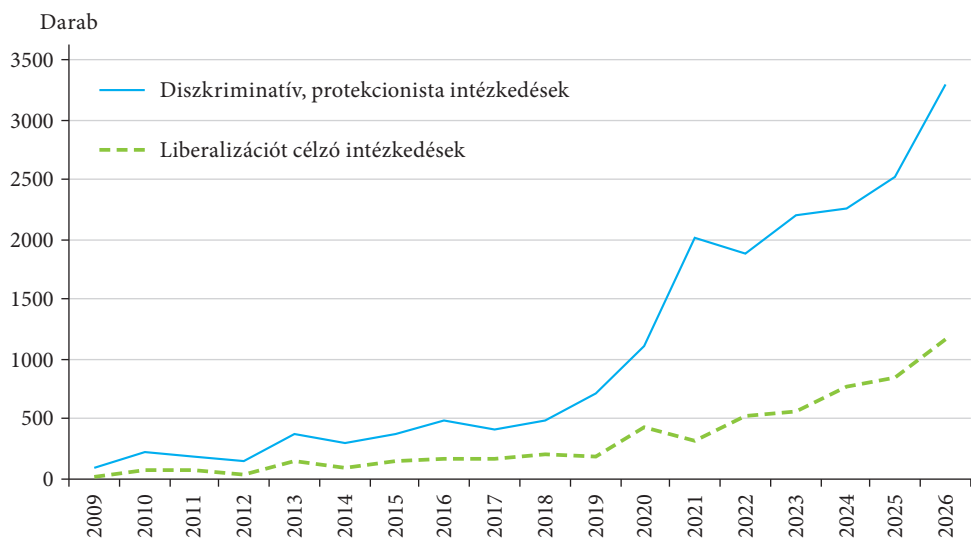
kormányzatok mind megvetésüket fejezték ki a multilateralizmussal szemben. Követelték, hogy Amerika „potyázó” szövetségesei fizessenek többet az Egyesült Államok által biztosított védelmi ernyőért. A súlyos pénzügyi válságok azonban végül minden esetben az adott helyzet újragondolását s a problémák multilaterális keretek közötti megoldását kényszerítették ki.

Mintegy negyedszázada a nemzetközi kereskedelempolitikai változások súlypontja a bilaterális kapcsolatokra helyeződött. Ugyanakkor a legutóbbi egy-másfél évtizedben egyes, a kereskedelem vagy a beruházások akadályait csökkentő, már kitárgyalt megállapodások (például a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Együttműködés, a TTIP, vagy a Mercosur) – jelentős részben lobbierdekerek demagóg érvényesítésével összefüggésben – nem kerülhettek elfogadásra. Nemcsak e megállapodások esetében igaz: a populizmus és a protekcionizmus egymással szoros szimbiózisban, együttesen fejtik ki a nemzetközi kereskedelem rendszerét romboló hatásukat (Rodrik, 2018).

A politika kulcsszerepet játszik a globális gazdaság széttöredezetté válásában. Noha a vámok a legutóbbi időszakig jellemzően alacsony szinten maradtak, a nem vám jellegű kereskedelmi korlátozások 2020 óta jelentős mértékben nőttek. Az elmúlt években meredeken emelkedtek a kereskedelemre és a külföldi befektetésekre káros intézkedések (6. ábra). Csökkent a multilaterális intézmények képessége a globális kereskedelmi áramlások megkönnyítésére (Dadush, 2022).

6. ábra

Kereskedelempolitikai intézkedések

Forrás: www.globaltradealert.org alapján saját számítás és szerkesztés.

Mindez különös időszzerűséget kapott a 2025 januárjában hivatalba lépett amerikai kormányzat vámintézkedései következtében (Baldwin, 2025). A Liberation Day alkalmából meghirdetett vámszintek a száz évvel korábbi, a nagy gazdasági világválság kirobbanásában is alapvető szerepet betöltő vámokhoz hasonlíthatók. Noha az

amerikai kormányzat kész egyezségekre, a kereskedelempolitikai konfliktus jelentős bizonytalanságokat s lényeges növekedési veszteségeket okozhat.

Az amerikai adminisztráció példátlan mértékben emelte az importvámokat. Nyíltan megkérdőjelezte a szabályokon alapuló, többoldalú kereskedelmi rendszer alapelveit. Egyre inkább a nyers hatalom felhasználása felé mozdult el saját érdekeinek érvényesítése érdekében. Az Egyesült Államok kereskedelempolitikájának változása bizonyos mértékig Kína globális piacokon betöltött növekvő jelentőségére adott válaszként értelmezhető. A kínai expanzióhoz feltehetően hozzájárultak a versenyt torzító állami beavatkozások. Mindez jelentős kereskedelempolitikai kihívásokat támaszt. Ám a széles körű, növekvő vámok kevésbé alkalmasak e kihívások kezelésére.

Ugyanakkor a vámok emelése eddig csak korlátozott hatást gyakorolt a világ gazdaságra. Egyfelől egyes vámokat az eszkalációs szakasz után ismét csökkentettek. Másfelől számos kereskedelmi partner nem alkalmaz megtorló intézkedéseket az önkényes vámemelésekkel szemben. Továbbá a vámemelésekre történő előzetes felkészülés, valamint a mesterséges intelligenciához kapcsolódó termékek iránti erős kereslet is hozzájárult a globális kereskedelem arányának fennmaradásához. A vámpolitika világszerte felerősítette a kereskedelempolitikai bizonytalanságot, különös tekintettel az egyre újabb fenyegetések, mentességek vagy szigorítások lehetőségére.

Az Egyesült Államok meghirdetett kulcsfontosságú vámpolitikai célkitűzései eddig nem teljesültek. A kereskedelmi (s a költségvetési) hiány továbbra is hatalmas. A vámok kulcsszerepet játszottak a magas belföldi infláció fennmaradásában. Nincs jele továbbá széles körű újraiparosodásnak sem. Úgy tűnik, hogy a növekvő vámok költségeit eddig túlnyomórészt az Egyesült Államokban viselték, ahol a vámok felfelé irányuló árnymást táplálták.

Az Európai Uniót elsősorban az Egyesült Államokba irányuló export visszaesése és a megnövekedett kereskedelempolitikai bizonytalanság érintette. Összességében azonban a makrogazdasági hatások eddig korlátozottak maradtak.

Az Egyesült Államok közelmúltban bevezetett korlátozó kereskedelempolitikai intézkedései felerősítik a globális gazdaság már most is nyilvánvaló geopolitikai szét-töredezettségét. A növekvő geoökonómiai fragmentáció átalakítja a nemzetközi gazdasági együttműködés kereteit. A megváltozott világ gazdasági környezetben *Európának egyensúlyt szükséges teremtenie a nyitottság, az ellenálló képesség és a versenyképesség követelményei között.*

Az Európai Unió számára e keményebb külső környezetben elkerülhetetlenné vált kereskedelempolitikájának újrafogalmazása. Az Európa előtt álló kihívás a következő: ragaszkodjon a nyitott, szabályokon alapuló gazdasági rend alapvető elveihez, miközben egyidejűleg erősíti gazdasági ellenálló képességét. Mindenekelőtt csökkenteni szükséges a kritikus függőségeket. A WTO-szabályokkal összhangban álló kereskedelem- és iparpolitikai intézkedések hozzájárulhatnak a külső sérülékenységek korlátozásához. Egyidejűleg bővítendők a megbízható kereskedelmi partnerekkel fennálló kapcsolatok. Az új kereskedelmi megállapodások javíthatják a bővülő piacokhoz való hozzáférést, diverzifikálhatják az ellátási kapcsolatokat, s erősíthetik a szabályokon alapuló együttműködést.

Mindezek azonban nem helyettesítik sem a megbízható keretfeltételek biztosítását, sem a mélyebb belső piac kialakítását, sem pedig a kínálati oldali reformokat, amelyek Európa versenyképességének erősítéséhez szükségesek. A *nyitott, többoldalú kereskedelmi rend* fenntartása továbbra is döntő fontosságú, jóllehet annak szabályai egyes területeken – az alapelvek megőrzésével – finomíthatók.

A kereskedelmi fragmentáció költségei

A változó kereskedelmi minták nem hatnak szükségképpen negatív módon az aggregált kereskedelmi mutatókra, ám jelentős gazdasági költségekkel járhatnak. *A növekvő kereskedelmi terhek gyengítik a versenyt, a termelékenység tovagyrúzását s így a potenciális növekedést.* Az erősödő kereskedelmi korlátozások és/vagy a magasabb fokú kereskedelempolitikai bizonytalanság növekvő globális fragmentációhoz vezetnek. Az IMF elemzései szerint a globális gazdaság viszonylag erős széttördezettisége – mértékétől függően – *állandósult globális kibocsátási veszteséghez vezetne*, a modellszámítások szerint a világ GDP-jének 0,2 százalékatól 7 százalékaig terjedően. A kereskedelmi fragmentációt technológiai szétválással kombináló scenáriók a GDP 8 és 12 százaléka közötti kibocsátási veszteséget mutatnak néhány országban (International Monetary Fund, 2023c).

Összességében számos tényező korlátozhatja a globális kereskedelem kilátásait, ami a gazdasági növekedésre nézve is kockázatot jelent. A legutóbbi exogén sokkok és kereskedelempolitikai fejlemények mind ország-, mind multilaterális szinten azt jelzik, hogy a globális kereskedelmet kedvezőtlenül érintő hatások erősödhetnek. A kereskedelem és a potenciális növekedés közötti lehetséges okozati összefüggéseket is figyelembe véve (Singh, 2010), a fragmentáció – jelentős potenciális gazdasági költségekkel járva – a globális kereskedelem és a világgazdaság szempontjából egyaránt lefelé mutató kockázatot jelent (International Monetary Fund, 2023c).

Következtetések

A polikrízis időszakában a hiperglobalizáció folyamata megakadt. A globalizáció korábbi fő hajtóerőinek dinamikája lelassult. Egyidejűleg új hajtóerők jelentek meg. Reális veszélyként merülhet fel a deglobalizáció is.

A kereskedelem továbbra is a globalizáció alapvető színtere. Az erősödő kereskedelmi korlátozások és/vagy nagyobb fokú kereskedelempolitikai bizonytalanság a globális fragmentáció növekedéséhez vezethet. A globális gazdaság viszonylag erős széttördezettisége – mértékétől függően – *állandósuló globális kibocsátási veszteséghez vezetne*. A nyitott gazdaságok (köztük az EU tagállamai, de közülük is különösképpen a legkisebbek) lennének a kereskedelmi fragmentáció legnagyobb vesztesei.

Számos alapvető tényező – köztük a geopolitikai összefüggések, a járvány vagy a klímaváltozással kapcsolatos vállalások kezelésének szükségessége – az *értékláncok újrendezésére* ösztönözheti a gazdaságpolitikát. Ugyanakkor önmagában

a korábbinál rövidebb, kevésbé sebezhető értékláncok kiépítése aligha tekinthető deglobalizációnak (Antràs, 2020). A reziliensebb, bonyolultabb vagy diverzifikáltabb kínálati láncok létrehozása kezdetben növeli a költségeket és a fogyasztók terheit. Az egyes államok számára pedig egyidejűleg költségvetési nyomást eredményezhet – miközben mind az európai országok, mind az Egyesült Államok nagyon jelentős államháztartási hiánnyal küzd –, ezért fokozott figyelmet igényel az államadósság felhalmozódása és a piacok finanszírozási képessége. Ugyanakkor az alkalmazkodás új szereplők, ötletek és technológiák megjelenésével is járhat. E folyamat tehát nemcsak makrogazdasági egyensúlyhiányt, hanem egyidejűleg előrevivő technológiai változást is eredményezhet.

Az értékláncok újjászervezése során is felmerülhet az úgynevezett *technológiai szuverenitás* kérdése: valamely nemzet (illetve integráció) azon képessége, hogy lehetővé tegye vállalatai számára a globális technológiai rendszerben való szabad és sikeres versenyzést, s hosszú távon megalapozza a lakosság kellően magas szintű jólétét. A változó feltételek mellett előnyösebbé válhat a szolgáltatásorientált, a kutatás-fejlesztésre és a tudásintenzív iparágak fejlesztésére épülő országok pozíciója. A termelésre alapozó gazdaságok ugyanakkor új kihívásokkal szembesülnek, mert az alacsony munkaerőköltség önmagában egyre kevésbé meghatározó.

A legnagyobb veszélyt a *globalizációellenes, fragmentációt erősítő gazdaságpolitikák* jelenthetik. A technológia hajtotta globalizáció vadhajtásainak kezeléséhez globális politikai lépésekre is szükség lenne. A multilaterális szabályok és intézmények kiépítése és erősítése a globális integráció további elmélyülésének előfeltételét képezi. A nemzetállamoknak, illetve a regionális integrációknak ugyanakkor számos eszközük lehet a folyamatok befolyásolására és a kockázatok csökkentésére.

A gazdaságpolitikák középpontjába a termelékenység és a versenyképesség erősítésének kellene kerülnie. Ennek előmozdításához mélyreható strukturális reformok kidolgozása és megvalósítása szükséges. Nagy jelentőségűek a piaci versenyt, valamint a szabadabb kereskedelmet támogató, a felesleges adminisztratív terheket csökkentő intézkedések. A fenntartható és inkluzív növekedés révén a kereskedelmi és beruházási reformok gyümölcseit a társadalmak széles köre élvezhetné.

A *multilateralizmus és a szabályokon alapuló nemzetközi rend* jelenleg kivételesen súlyos kihívásokkal szembesül. A világgazdaság és a nemzetközi biztonsági rendszer multilaterális intézményrendszerei megrendültek, ám a kialakuló multipoláris világrendben továbbra is meghatározók a kölcsönös függőségi viszonyok. Valószínűleg a multipoláris struktúrában is egyidejűleg lesz jelen a versengés és az együttműködés. A globálisan meghatározó tömörülések nem törekedhetnek autarkióra, vagyis a sokat emlegetett „blokkosodás” nem eredményezhet globális szétválást. A legérzékenyebb technológiák esetében lehetséges részleges leválás, ám annak is jelentősek a globális költségei. A kontinensnyi méretű, világgazdasági súlyt képező államok mint főszereplők mellett a *kis és közepes nyitott gazdaságok (például az európaiak) számára az egyre mélyebb regionális integráció jelentheti a legfontosabb lehetőséget.*

Az új, multipoláris világrend igénye egyes szereplők (például a fejlett országokkal történő együttműködésből kizárt országok vezetői) részéről valószínűleg a multilateralizmus, a szabályokon alapuló nemzetközi rend teljes elvetését feltételezi.

A multipoláris struktúra sem működhet kölcsönösen elfogadott, szabályokon alapuló multilaterális intézmények és szabályok, sőt kormányzás nélkül. A multilaterális intézmények „beágyazott rugalmassággal” („*embedded flexibility*”, Baldwin & Ruta, 2025) rendelkeznek, amelyet – a világgazdaság fő szereplőinek együttműködése esetén – fel lehetne használni az együttműködési rendszer megőrzésére. A multilaterális intézmények alkalmazkodóképessége új feltételek között is előmozdíthatja az integrációt. Többoldalú vagy megaregionális megállapodások révén módot nyújthat a szabályokon alapuló rendszer megőrzésére, egyidejűleg pedig kezelheti a fragmentációs nyomást okozó jogos aggályokat.

A világgazdaság, azon belül a világkereskedelem fragmentációja ma különösen időszerű veszély. A mélyebb szétföredezés elkerülése, valamint a kereskedelem, az erőforrás-áramlás és az együttműködés akadályainak mérséklése a világgazdasági szereplők elemi érdeke. Csak remélni lehet, hogy mielőbb túlléphetünk a H. James által a zűrzavar, bizonytalanság és káosz korszakának nevezett időszakon,⁶ ami különösen nagy veszélyt jelenthet a kis, nyitott gazdaságok számára.

Hivatkozások

- Aiyar, S., & Ilyina, A. (2023). Geoeconomic fragmentation: An overview. In S. Aiyar, A. F. Presbitero, & M. Ruta (Eds.), *Geoeconomic fragmentation: The economic risks from a fractured world economy* (pp. 9–18). Centre for Economic Policy Research. <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>
- Aiyar, S., & Ohnsorge, F. (2024). *Geoeconomic fragmentation and “connector” countries* (MPRA Paper, No. 121726). <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/121726.html>
- Altman, S. A., Bastian, C. R., & Fattedad, D. (2024). Challenging the deglobalization narrative: Global flows have remained resilient through successive shocks. *Journal of International Business Policy*, 7(4), 416–439. <https://doi.org/10.1057/s42214-024-00197-0>
- Antràs, P. (2020). *De-globalisation? Global value chains in the post-COVID-19 age* (NBER Working Paper, No. 28115). <https://doi.org/10.3386/w28115>
- Baldwin, R. (2025). *The great trade hack: How Trump’s trade war fails and the world moves on*. CEPR Press. <https://cepr.org/publications/books-and-reports/p388>
- Baldwin, R., & Ruta, M. (2025). Introduction: Globalisation in flux. In R. Baldwin, & M. Ruta (Eds.), *The state of globalisation* (pp. 1–6). CEPR Press. <https://cepr.org/publications/books-and-reports/p390>
- Balfour, R., & Ülgen, S. (2024). *Geopolitics and economic statecraft in the European Union*. Carnegie Europe. <https://carnegieendowment.org/research/2024/11/geopolitics-and-economic-statecraft-in-the-european-union>
- Bhagwati, J. (2007). *In defense of globalization: With a new afterword*. Oxford University Press.
- Blanga-Gubbay, M. & Rubínová, S. (2024). Is the global economy fragmenting? Staff Working Paper: Research ERSD-2023-10. World Trade Organization, Economic Research and Statistics Division. https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd202310_e.pdf

⁶ Amelyben reális veszély, hogy Merkúr helyett ismét Mars, az együttműködés helyett a konfliktusok kerülnek előtérbe.

- Boros, E., & Ginter, K. (2026). A three-bloc structure of the world economy: Evidence of geoeconomic fragmentation in international trade, financial and military data. *Financial and Economic Review*, 25(2), 65–91. <https://doi.org/10.33893/FER.25.2.65>
- Dadush, U. (2022). *Deglobalisation and protectionism* (Bruegel Working Paper, 18/2022). 1–35. <https://www.bruegel.org/sites/default/files/2022-11/WP%2018.pdf>
- European Commission. (2024a). *European Economic Forecast, autumn* (European Economy Institutional Paper, 296). https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/7173e7c9-3841-4660-8d6a-a80712932f81_en?filename=ip296_en.pdf
- European Commission. (2024b). *2025 Euro Area Report* (European Economy Institutional Paper, 304). https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2025-euro-area-report_en
- Gopinath, G., Gourinchas, P.-O., Presbitero, A. F., & Topalova, P. (2024). *Changing global linkages: A new cold war?* (IMF Working Paper, No. 2024/76). <https://doi.org/10.5089/9798400272745.001>
- Halmaj, P. (2022). COVID-19 crisis and supply side bottlenecks in the EU: Shorter and longer term prospects. *Montenegrin Journal of Economics*, 18(4), 19–30. <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2022.18-4.2>
- Halmaj, P. (2025). Globális dezintegráció? A globális szabadkereskedelem víziójától a geoökonómiai fragmentációig. *Külgazdaság*, 69(1-2), 51–65. <https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.1-2.51>
- International Monetary Fund. (2022). Global trade and value chains during the pandemic. In *World Economic Outlook, April 2022: War sets back the global recovery* (pp. 87–107). <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781616359423/CH004.xml?tabs=fulltext>
- International Monetary Fund. (2023a). Geoeconomic fragmentation and foreign direct investment. In *World Economic Outlook, April 2023: A rocky recovery* (pp. 91–114). <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2023/april/english/ch4.pdf>
- International Monetary Fund. (2023b). *Geoeconomic fragmentations and the future of multilateralism* (Staff Discussion Notes, 2023/1). <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>
- International Monetary Fund. (2023c). Fragmentation and commodity markets: Vulnerabilities and risks. In *World Economic Outlook, October 2023* (Chapter 3). <https://doi.org/10.5089/9798400224119.081>
- Kaarevirta, J., Kerola, E., & Nuutilainen, R. (2023). *Do international investment and trade flows show any signs of fragmentation?* (BOFIT Policy Brief 2023, No. 12). Bank of Finland. <https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/53083/bpb1223.pdf?sequence=1>
- Norring, A. (2024a). Geoeconomic fragmentation, globalization, and multilateralism. *BoF Economics Review*, 2. Bank of Finland. <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:fi-fe2024031811700>
- Norring, A. (2024b). *The economic effects of geoeconomic fragmentation*. (BOFIT Policy Brief 2024, No. 8). Bank of Finland. <https://www.econstor.eu/handle/10419/304310>
- Rodrik, D. (2018). Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*, 1(1-2), 12–33. <https://doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>
- Singh, T. (2010). Does international trade cause economic growth? A survey. *The World Economy*, 33(11), 1517–1564. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2010.01243.x>
- Ülgen, S. (2026). *From trade dependence to geopolitical leverage: The EU in an era of weaponized interdependence*. Carnegie Europe. <https://carnegieendowment.org/europe/research/2026/06/from-trade-dependence-to-geopolitical-leverage-the-eu-in-an-era-of-weaponized-interdependence>
- Williams, M. (2022). *The fracturing of the global economy*. Capital Economics. <https://www.capitaleconomics.com/publications/ce-spotlight/fracturing-global-economy>